

शंयुर्बार्हस्पत्यः। इन्द्रः, ३१-३३ बृबुस्तक्षा। गायत्री, २९ अतिनिचृत्, ३१ पादनिचृत्, ३३ अनुष्टुप्।

य आनयत्परावतः सुनीती तुर्वशं यदुम्। इन्द्रः स नो युवा सखा॥ ६.०४५.०१

परावतः- दूरदेशात्। तुर्वशम्- त्वरमाणम्। यदुम्- याज्ञिकम्। यजते इति यदुरिति शब्दकल्पद्रुमे। नियतं वा। यम उपरमे। यः। आनयत्- आनीतवान्। सः। इन्द्रः। नः- अस्माकम्। युवा- तरुणः। सखा- मित्रभूतः॥१॥

अविप्रे चिद्वयो दधदनाशुना चिदर्वता। इन्द्रो जेता हितं धनम्॥ ६.०४५.०२

अविप्रे- मूढे। चित्- अपि। वयः- अनुग्रहम्। दधत्- करोति। अनाशुना- वेगवर्जितेन। ऐकाग्रयेण वा। अर्वता- प्राणेन। इन्द्रः। हितम्- हृदयनिहितां हितकरीं वा। धनम्- दैवीसम्पदम्। जेता- जयति॥२॥

महीरस्य प्रणीतयः पूर्वीरुत प्रशस्तयः। नास्य क्षीयन्त ऊतयः॥ ६.०४५.०३

अस्य- एतस्य। प्रणीतयः- प्रकर्षणीतयः। महीः- महत्यः। उत-अपि च। प्रशस्तयः- कीर्तयः। पूर्वीः- प्राचीनाः। अस्य- एतस्य। ऊतयः- रक्षाशक्तयः। न। क्षीयन्ति- उपचीयन्ते॥३॥

सखायो ब्रह्मवाहसेऽर्चत प्र च गायत। स हि नः प्रमतिर्मही॥ ६.०४५.०४

सखायः- हे सुहृदः। ब्रह्मवाहसे- मन्त्रमेधाधारकाय। अर्चत- ऋचं वद। प्र- प्रकर्षेण। गायत- साम कीर्तयत। च। सः। हि- खलु। नः- अस्माकम्। मही- महती। प्रमतिः- प्रकर्षमतिः॥४॥

त्वमेकस्य वृत्रहन्नविता द्वयोरसि। उतेदृशे यथा वयम्॥ ६.०४५.०५

वृत्रहन्- आवरणबाधक। त्वम्। एकस्य- ब्रह्मचारिणः। अविता- रक्षकः। द्वयोः- सतीपत्योः। अविता- रक्षकः। असि- भवसि। उत- अपि च। यथा वयम्- वयं यथा पुत्रपौत्रादिभिर्भवामस्तथा। ईदृशे- बहुभूतस्यापि रक्षकः॥५॥

नयसीद्वति द्विषः कृणोष्युक्थशंसिनः। नृभिः सुवीर उच्यसे ॥ ६.०४५.०६

द्विषः- द्वेषभावनम्। अति- अतिक्रम्य। नयसि। उक्थशंसिनः- मन्त्रवक्तृन्। कृणोषि- करोषि।

नृभिः- मरुद्भिः। सुवीरः। उच्यसे ॥६॥

ब्रह्माणं ब्रह्मवाहसं गीर्भिः सखायमृग्मियम्। गां न दोहसे हुवे ॥ ६.०४५.०७

ब्रह्माणम्- मेधाविनम्। ब्रह्मवाहसम्- मन्त्रधारकम्। गीर्भिः- वाग्भिः। सखायम्- मित्रभूतम्।

ऋग्मियम्- ऋगर्हम्। गाम्- धेनुम्। न- इव। दोहसे- दोग्धुम्। हुवे- आह्वये ॥७॥

यस्य विश्वानि हस्तयोरुचुर्वसूनि नि द्विता। वीरस्य पृतनाषहः ॥ ६.०४५.०८

यस्य। वीरस्य- वीर्यसम्पन्नस्य। पृतनाषहः- शत्रुसहनशीलस्य। विश्वानि- सर्वाः। द्विता वसूनि-

ऐहिकामुष्मिकसम्पदः। हस्तयोः- भुजयोः। नि- निहिता इति। ऊचुः- शिष्टा वदन्ति ॥८॥

वि दृहानि चिदद्रिवो जनानां शचीपते। वृह माया अनानत ॥ ६.०४५.०९

शचीपते- प्रज्ञापालक। अनानत- केनापि नमयितुमशक्य। अद्रिव- अद्भ्युपलक्षितजडवशीकर्तः।

दृहानि- दृढाः। जनानाम्- विशाम्। मायाः। वि वृह- विनाशय ॥९॥

तमु त्वा सत्य सोमपा इन्द्र वाजानां पते। अहूमहि श्रवस्यवः ॥ ६.०४५.१०

तम्- अमुम्। त्वा- त्वाम्। सत्य- अवितथ। इन्द्र- परमेश्वर। वाजानां पते- अन्नपालक।

सोमपाः- रसानुभवकर। श्रवस्यवः- अतीन्द्रियश्रुत्युपलक्षितदिव्यानुभूतिकामा वयम्। अहूमहि-

आह्वयामः ॥१०॥

तमु त्वा यः पुरासिथ यो वा नूनं हिते धने। हव्यः स श्रुधी हवम् ॥ ६.०४५.११

यः। पुरा- पूर्वस्मिन् काले। हिते- निहिते। धने निमित्ते सति। हव्यः- ह्यातव्यः। आसिथ-

बभूविथ। तम्। अद्याप्याह्वये। सः- असौ त्वम्। हवम्- आह्वानम्। श्रुधि- शृणु ॥११॥

धीभिरर्वीन्द्रिर्वतो वाजौ इन्द्र श्रवाय्यान्। त्वया जेष्य हितं धनम् ॥ ६.०४५.१२

इन्द्र- परमेश्वर । धीभिः- बुद्धिशक्तिभूतैः । अर्वद्भिः- प्राणतुरगैः । अर्वतः- गतिमतीः । श्रवाय्यान्-
अतीन्द्रियश्रुतिभूताः । वाजान्- अनुभूतीः । वयं प्राप्तुमः । त्वया । हितम्- हृदयनिहिताम् । धनम्-
सम्पदम् । जेष्म- जयेम ॥१२॥

अभूरु वीर गिर्वणो म॒हाँ इन्द्र॒ धने॑ हि॒ते । भरे॑ वितन्त॒साय्यः॑ ॥ ६.०४५.१३
वीर । इन्द्र । हिते- निहिते । धने प्राप्तव्ये । गिर्वणः- मन्त्रसम्भक्तः । महान्- महात्मा । भरे- निवाहे ।
वितन्तसाय्यः-विस्तार्यः स्तोत्रैर्वन्दनीयः । अभूः- भवसि ॥१३॥

या तं ऊ॒तिर॑मि॒त्रह॑न्म॒क्षुज॑वस्त॒मास॑ति । तया॑ नो हि॒नुही॑ रथम् ॥ ६.०४५.१४
या । ते- तव । ऊतिः- रक्षा । अमित्रहन्- शत्रुहन् । मक्षुजवस्तमा- अतिशयेन क्षिप्रा । असति-
भवति । तया । नः- अस्माकम् । रथम् । हिनुहि- प्रेरय ॥१४॥

स रथे॑न र॒थीत॑मोऽस्माके॒नाभियु॑ग्वना । जेषि॑ जिष्णो हि॒तं धन॑म् ॥ ६.०४५.१५
सः- असौ त्वम् । रथीतमः- महारथः । अस्माकेन- अस्मदीयेन । अभियुग्वना- अभियोक्त्रा ।
रथेन । जिष्णो- जयशील । हितम्- निहितम् । धनम् । जेषि- जयसि ॥१५॥

य एक॑ इ॒त्तमु॑ ष्टुहि कृ॒ष्टीनां॑ वि॒चर्ष॑णिः । पति॑र्ज॒ज्ञे वृष॑क्रतुः ॥ ६.०४५.१६
यः । एकः- असहायः । कृष्टीनाम्- प्रजानाम् । विचर्षणिः- विशेषद्रष्टा । पतिः- पालकः । वृषक्रतुः-
वर्षणकामः । जज्ञे- जातः । तम् । स्तुहि ॥१६॥

यो गृ॒णता॑मि॒दासि॑थापि॒रू॒ती शि॒वः सखा॑ । स त्वं न॑ इन्द्र मृ॒ळय॑ ॥ ६.०४५.१७
यः । गृणताम्- स्तुवताम् । आपिः- बन्धुः । आसिथ- बभूविथ । ऊती- रक्षया । शिवः- मङ्गलः ।
सखा- सुहृत् । सः- असौ । त्वम् । नः- अस्मान् । इन्द्र । मृळय- आनन्दय ॥१७॥

धि॒ष्व वज्रं॑ ग॒र्भस्त्यो॑ रक्षो॒हत्या॑य वज्रि॒वः । सा॒स॒ही॒ष्ठा अ॒भि स्पृ॑धः ॥ ६.०४५.१८

वज्रिवः- वज्रपाणे । गभस्त्योः- भुजयोः । रक्षोहत्याय- दुष्टवधाय । वज्रम् । धिष्व- धारय । स्पृधः-
स्पर्धमानान् । अभि सासहीष्ठाः- अभिभव ॥१८॥

प्रत्नं रयीणां युजं सखायं कीरिचोदनम् । ब्रह्मवाहस्तमं हुवे ॥ ६.०४५.१९

प्रत्नम्- पुराणम् । रयीणाम्- दानयोग्यसम्पदाम् । युजम्- संयोजकम् । सखायम्- मित्रम् ।
कीरिचोदनम्- कीर्तनपरचोदकम् । ब्रह्मवाहस्तमम्- अतिशयेन मन्त्रधारकम् । हुवे- आह्वये ॥१९॥

स हि विश्वानि पार्थिवाँ एको वसूनि पत्यते । गिर्वणस्तमो अध्रिगुः ॥ ६.०४५.२०

सः- असौ । हि- खलु । विश्वानि- सर्वाः । पार्थिवा- भौमाः । वसूनि- सम्पदः । एकः- असहायः ।
पत्यते- ईष्टे । गिर्वणस्तमः- अतिशयेन गीर्भिः सम्भजनीयः । अध्रिगुः- अधृतगमन इति सायणः ।
कुत्सितगतिरहित इति वैदिकपदानुक्रमकोशे ॥२०॥

स नो नियुद्धिरा पृण कामं वाजेभिरश्विभिः । गोमद्भिर्गोपते धृषत् ॥ ६.०४५.२१

सः- असौ त्वम् । नः- अस्माकम् । कामम्- इच्छाम् । नियुद्धिः- प्राणाश्वैः । अश्विभिः-
प्राणाश्वयुक्ताभिः । गोमद्भिः- चिद्रश्मियुक्ताभिः । वाजेभिः- गतिभिः । गोपते । धृषत्- शत्रुघर्षणं
यथा भवति तथा । आ पृण- पूरय ॥२१॥

तद्वो गाय सुते सचा पुरुहूताय सत्वने । शं यद्रवे न शाकिनैः ॥ ६.०४५.२२

तत् । वः- यूयम् । सुते- रसे निष्पन्ने । सत्वने- सनित्रे । पुरुहूताय- बहुभिः साहाय्यायाहूत ।
शाकिने- शक्तिमते । गवे- प्रकाशयुक्ताय । न- च । शम्- मङ्गलं यथा भवति तथा । सचा- सङ्गत्य ।
गाय- कीर्तयत ॥२२॥

न घा वसुर्नि यमते दानं वाजस्य गोमतः । यत्सीमुप श्रवद्भिरः ॥ ६.०४५.२३

वसुः- शरण्यः । गोमतः- चित्प्रकाशयुक्तायाः । वाजस्य- सद्गतेः । वज गतौ । दानम् । न । घ-
खलु । नि यमते- उपरतं करोति । सीम्- सर्वतः । गिरः- अतीन्द्रियश्रुत्युपलक्षितानुभूतीः । उप
श्रवत्- शृणोतु । अनुभवतु ॥२३॥

कुवित्सस्य प्र हि ब्रजं गोमन्तं दस्युहा गमत् । शचीभिरप नो वरत् ॥ ६.०४५.२४
कुवित्सस्य- बहुशो हिंसकस्य । गोमन्तं ब्रजम्- पिहितचिद्रश्मियुक्तं समूहम् । दस्युहा-
स्तेनभावनानाशकः । प्र- प्रकर्षेण । हि- खलु । गमत्- गतवान् । शचीभिः- प्रज्ञाभिः । नः-
अस्मभ्यम् । अप वरत्- चिद्रश्मीनपावृणोत् ॥२४॥

इमा उ त्वा शतक्रतोऽभि प्र णोनुवुर्गिरः । इन्द्र वत्सं न मातरः ॥ ६.०४५.२५
इन्द्र- परमेश्वर । वत्सम्- शाबम् । मातरः- गावः । न- इव । इमाः- एते । गिरः- मन्त्राः ।
शतक्रतो- अनन्तप्रज्ञ । त्वा- त्वाम् । प्र णोनुवुः- प्रपद्यन्ते ॥२५॥

दूणाशं सख्यं तव गौरसि वीर गव्यते । अश्वो अश्वायते भव ॥ ६.०४५.२६
दूणाशम्- नाशयितुमशक्यम् । तव- ते । सख्यम् । वीर । गव्यते- चिद्रश्मिकामाय । गौः-
चिद्रश्मिः । असि- भवसि । अश्वायते- प्राणकामाय । अश्वः- प्राणः । भव ॥२६॥

स मन्दस्वा ह्यन्धसो राधसे तन्वा महे । न स्तोतारं निदे करः ॥ ६.०४५.२७
सः- असौ त्वम् । तन्वा- स्वदेहेन । अन्धसः- हव्यस्य । महे- महत्यै । राधसे- संसिद्धयै ।
मन्दस्व- हृष्टस्तुतो भव । स्तोतारम्- उपासकम् । निदे- निन्दायै । न- मा । करः- कुरु ॥२७॥

इमा उ त्वा सुतेसुते नक्षन्ते गिर्वणो गिरः । वत्सं गावो न धेनवः ॥ ६.०४५.२८
गिर्वणः- गीर्भिः सम्भजनीय । गिरः- मन्त्राः । इमाः- एते । सुतेसुते- प्रतिरसनिष्पादने । वत्सम्-
शाबम् । धेनवः- प्रीणयित्र्यः । गावः । न- इव । नक्षन्ते- व्याप्नुवन्ति ॥२८॥

पुरूतमं पुरूणां स्तोतृणां विवाचि । वाजेर्भिर्वाजयताम् ॥ ६.०४५.२९

पुरूणाम्- बहूनाम् । स्तोतृणाम् । वाजेभिः वाजयताम्- सद्गतिभिर्बलं कुर्वताम् । विवाचि-
विशेषवाङ्मये लोके । पुरूतमम्- प्रभूतमिन्द्रं पश्ये ॥२९॥

अस्माकमिन्द्र भूतु ते स्तोमो वाहिष्ठो अन्तमः । अस्मान्नाये महे हिनु ॥ ६.०४५.३०

इन्द्र । ते- तव । अन्तमः- अन्तिकः । वाहिष्ठः- अतिशयवाहकः । स्तोमः- मन्त्रः । अस्माकम्-
नः । भूतु- भवतु । अस्मान्- नः । राये- दानयोग्यसम्पदे । महे- महत्यै । हिनु- प्रेरय ॥३०॥

अधि बृबुः पणीनां वर्षिष्ठे मूर्धन्नस्थात् । उरुः कक्षो न गाङ्गः ॥ ६.०४५.३१

उरुः- विस्तृतः । गाङ्गः- चिद्रश्मिगतः । कक्षः । न- च । पणीनाम्- लोभिनाम् । बृबुः- उच्छेदक
इति वैदिककोशः । वर्षिष्ठे- वर्षके । मूर्धनि- उच्छिद्यते देशे । अधि अस्थात्- अधितिष्ठति ॥३१॥

यस्य वायोरिव द्रवद्भद्रा रातिः सहस्रिणी । सद्यो दानाय मंहते ॥ ६.०४५.३२

यस्य । सहस्रिणी- अनन्तम् । भद्रा- क्षेमकरम् । रातिः- दानम् । वायोः- वातस्य । इव । द्रवत्-
द्रवति । सद्यः- क्षणेन । दानाय मंहते- यच्छति ॥३२॥

तत्सु नो विश्वे अर्य आ सदा गृणन्ति कारवः । बृबुं सहस्रदातमं सूरिं सहस्रसातमम् ॥ ६.०४५.३३

बृबुम्- शत्रुबाधकम् । सहस्रदातमम्- अनन्तदायकम् । सूरिम्- मेधाविनम् । सहस्रसातमम्-
अनन्तसम्भक्तारम् । नः- अस्माकम् । विश्वे- सर्वे । अर्यः- आर्याः । कारवः- कर्मशीलाः । सदा-
सततम् । गृणन्ति- स्तुवन्ति ॥३३॥